

**СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ З УМОВОЮ:
ОКРЕМІ АСПЕКТИ**

Савельєв Д.А., курсант юридичного факультету   Інституту
кримінально-виконавчої служби НАВС
Науковий керівник: кандидат юридичних наук, доцент, старший викладач
кафедри загально-юридичних дисциплін   Інституту
кримінально-виконавчої служби НАВС *Сергеева С.М.*

Спадкування за заповітом є пріоритетною підставою спадкування. Про це свідчить ст. 1217 Цивільного кодексу України, в якій спадкування за заповітом стоїть на першому місці порівняно зі спадкуванням за законом. Нині існує необхідність подальшого

прогнозування необхідних змін у законодавстві, що істотно підвищить ефективність правових гарантій здійснення права на спадщину.

Серед найбільш яскравих досліджень вітчизняних науковців щодо питань особливостей спадкування за заповітом, слід відмітити праці Є.О. Рябоконь, С.Я. Фурси, Є.І. Фурси, Ю.О. Заїки, Є.О. Харитоновна, Р.О. Стефанчука, Спасибо-Фатеевої та ін. Зауважимо, що великий інтерес вчених до питань спадкового права природний, адже у процесі свого життя людина накопичує певну кількість матеріальних благ і цінностей, якими вона бажає задовольнити не тільки свої потреби, а й потреби рідних та близьких.

Як зазначає Р. Закіров, сьогодні кожний третій громадянин, який звертається за професійною юридичною підтримкою, цікавиться питаннями спадкового права [1, 18]. О.В. Кугузов вважає, що помітним стає суттєве зростання кількості виданих свідоцтв про право на спадщину та посвідчених нотаріусами заповітів [2, 22]. Використання заповіту як способу розпорядження на випадок смерті зростає в зв'язку з усуненням обмежень щодо видів майна, що знаходиться у власності громадян та розширенням свободи заповіту, підкреслює О.О. Бичківський [3, 85]. Деякі вітчизняні дослідники також стверджують про пріоритетність норм про спадкування за заповітом перед спадкуванням за законом, що впливає не тільки з формального розташування норм про спадкування за заповітом перед нормами про спадкування за законом, а й з цілої низки норм книги VI ЦК України, які, зокрема, запроваджують нові види заповітів, раніше невідомі законодавству України (секретний заповіт, заповіт з умовою, спільний заповіт подружжя), істотно зменшують застосування випадків обмеження принципу свободи заповіту, зменшуючи суб'єктний склад та обсяг права на обов'язкову частку у спадщині [3; 5; 6; 7].

Сутність заповіту з умовою полягає в тому, що спадкодавець в тексті заповіту має право визначити умову, настання якої (в тому числі і шляхом виконання її спадкоємцем) є підставою для виникнення у спадкоємця за заповітом права на спадкування. Відповідно до ст. 1242 Цивільного кодексу України заповідач може обумовити виникнення прав на спадкування в особи, призначеної у заповіті, наявністю певної умови, як пов'язаної, так і не пов'язаної з її поведінкою (проживання у певному місці, народження дитини тощо).

Умова у заповіті як юридичний факт має бути: визначеною за змістом; правомірною, що прямо впливає зі змісту ч.2 ст. 1242 ЦК України; та здійсненою[4]. Умова в заповіті може стосуватися як спадкування в цілому (наприклад, призначений єдиний спадкоємець, настання права спадкування якого обумовлено наявністю певної умови), так і торкатися тільки одного або кількох з призначених спадкоємців (наприклад, спадкоємцями за заповітом призначені три особи, проте тільки у однієї з них виникнення права на спадкування обумовлено настанням умови).

Умова, зазначена в заповіті, зберігає свою силу і продовжує обумовлювати виникнення права на спадкування, якщо тільки на день смерті спадкодавця вона не виконана, не досягнута, не втратила своє значення, тобто, на час відкриття спадщини має зберігатися теоретична можливість настання даної умови. В протилежному випадку умова в заповіті втрачає своє значення і спадщина відкривається на користь спадкоємця за заповітом без умови. Умова, визначена у заповіті, є нікчемною, якщо вона суперечить закону або моральним засадам суспільства. Нікчемність умови, тобто абсолютна її недійсність з моменту вчинення заповіту, має місце тоді, коли умова суперечить закону (наприклад, зазначення про необхідність вчинення с падкоємцем протиправних дій) або моральним засадам суспільства (наприклад, зобов'язання спадкоємця взяти шлюб з чітко визначеною особою).

Приблизний відкритий перелік умов, які можуть міститися у заповіті, закріплений в абзаці першому ч. 1 ст. 1242 Цивільного кодексу - наявність інших спадкоємців, проживання в певному місці, народження дитини, здобуття освіти тощо. Перша з них не пов'язана з поведінкою спадкоємця, три інших - пов'язані [4].

Звертаємо увагу на те, що існування умови заповіту не завжди можна підтвердити документально. Це стосується, передусім, поведінки спадкоємця (наприклад, припинення аморального способу життя). В такому разі спадкоємець має звернутися до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення. Суд розглядатиме таку заяву в порядку окремого провадження і рішення суду з цієї справи надається нотаріусові.

Згідно закону спадкоємець не має права вимагати визнання умови недійсною на тій підставі, що настання умови від нього не залежало. Навіть у випадку, коли спадкоємець спрямовує усі зусилля на виконання умови, але не може досягти бажаних результатів, право на спадкування у нього не виникає.

Слід відмітити, що умову в заповіті слід відрізнити від інших заповідальних розпоряджень, зокрема, заповідального відказу. Різниця між ними полягає в тому, що заповідальний відказ, на відміну від умови у заповіті, не впливає на виникнення у спадкоємця права на спадщину, а лише породжує зобов'язальне правовідношення між відказоодержувачем (кредитором) та спадкоємцем (боржником). Умову у заповіті можна розглядати як вид заповідального розпорядження і одночасно як одну з підстав виникнення відповідного правовідношення (юридичний факт).

Умова може бути встановлена у секретному заповіті, який посвідчується нотаріусом без ознайомлення з його змістом (ст. 1249 ЦК України). Крім того, не має законодавчих перешкод встановити умову у заповіті, посвідченому посадовою, службовою особою органу місцевого самоврядування (ст. 1251 ЦК України) або іншою посадовою,

службовою особою (ст. 1252 ЦК України), які не мають відповідної кваліфікації [4].

Таким чином, у нотаріуса не завжди є можливість перевірити відповідність умови заповіту як до вимог чинного законодавства, так і до моральних засад суспільства. А відтак, посвідчуючи заповіт, нотаріус повинен обов'язково роз'яснити заповідачеві, що заповіт має бути складений таким чином, аби розпорядження заповідача не викликало незрозумілостей чи суперечок після відкриття спадщини [8; 9].

У разі, коли умова заповіту викладена нечітко або незрозуміло, може виникнути необхідність її тлумачення після відкриття спадщини. Згідно зі ст. 1256 ЦК України тлумачення заповіту може бути здійснене після відкриття спадщини власне спадкоємцем. У разі спору між спадкоємцями тлумачення заповіту проводиться у судовому порядку відповідно до ст. 213 ЦК України.

Тлумачення, незалежно від того, ким воно здійснюється, не повинно змінювати суті волі заповідача, тобто підняти собою сам заповіт. Суб'єкт тлумачення не може перебирати на себе право власника щодо розпорядження своїм майном на випадок смерті. Тлумачення заповіту є лише інструментом з'ясування волі заповідача після його смерті (оголошення померлим). Відтак, спадкоємці або суд, здійснюючи тлумачення заповіту, мусять не виходити за межі цього процесу та не мають права змінювати (доповнювати) умову заповіту. Останнє має наслідком спотворення волі заповідача та використання механізму тлумачення у власних цілях, відмінних від цілей його встановлення.

Список використаних джерел:

1. Закиров Р.Ю. Наследование по завещанию по российскому гражданскому праву: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Закиров Радик Юрьевич. - Казань, 2005. - 205 с.
2. Кутузов О.В. Наследование по завещанию в гражданском праве Российской Федерации: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Кутузов Олег Владимирович. - М., 2008. - 219 с.
3. Бичківський О.О. Окремі питання спадкування за заповітом за законодавством України та іноземних держав. - Вісник Запорізького національного університету. - № 1. - 2011. - С. 84-91.
4. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. - 2003. - № 43 5-ІУ.
5. Заїка Ю.О. Проблеми, що виникають при застосуванні спадкового законодавства // Вісник Верховного Суду України. - 2006. - № 3. - С.30-35
6. Заїка Ю.О. Спадкове право в Україні: Становлення і розвиток: [монографія] 2-ге вид. / Заїка Ю.О. - К. : КНТ, 2007. - 288 с.
7. Спадкове право: Нотаріат. Адвокатура Суд. / С.Я. Фурса, Є.І. Фурса, О.М. Клименко та ін.; за заг. ред. С.Я. Фурси. - К.: Видавеш Фурса С.Я., 2007. - 1216 с.
8. Інструкція про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Затв. наказом М-ва юстиції України № 20/5 від 03.03.2004 // Офіц. вісн. України. - 2004. - № 10. - Ст. 639.
9. Методичні рекомендації щодо вчинення нотаріальних дій, пов'язаних із вжиттям заходів щодо охорони спадкового майна, видачею свідоцтв про право на спадщину та свідоцтв про право власності на частку в спільному майні подружжя : Схвалено рішенням Науково-експертної ради з питань нотаріату при Міністерстві юстиції України від 29.01.2009 [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.minjust.gov.ua/0/18563>